

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ВИМІРИ СВОБОДИ ЕТНОКОНФЕСІЙНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ В ПРОЕКЦІЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Однією із визначальних рис сучасної світової спільноти є взаємозалежність народів і держав. Правове, економічне, соціальне, культурне, релігійне, політичне буття кожної держави є невід'ємними структурними елементами єдиного світового устрою. Творення глобального суспільного простору, спричинене впровадженням загальносвітових стандартів у техніку і технології, поглибленням міжнародного поділу праці і кооперації виробництва, детермінує нові проблеми, зокрема такі, як глобальна екологічна безпека людства, небезпека ядерної війни та ін. Відтак, у ХХІ ст. світові процеси все далі глобалізуються.

Водночас позірною є й інша тенденція - посилення устремлінь народів і націй до суверенітету, відновлення втрачених традицій, мови, культури, які стимулюють їх (народи) до розвитку й оновлення. Помітну, а інколи й провідну роль в реалізації як першої, так і другої тенденції відіграє релігійний чинник. Пояснення цього факту ймовірно криється в генетичному зв'язку релігійних та етнічних ідентичностей. Так, релігійні спільноти, щоб отримати статус Церкви, звертаються до елементів національного буття, а то й переступають його межі й поширюють своє вчення в усьому світі. Навіть будучи зорієнтованими на певний соціальний клас, вони все одно апелюють до всієї нації чи світу в цілому. В історії траплялося, що суто релігійна спільнота з часом трансформувалася в етнічну, а кордони етнічних спільнот співпадали з межами релігійних. Багато націй та етнічних меншин ще й нині в своєму бутті спираються на релігійні критерії диференціації.

Глобалізаційні метаморфози і процеси сучасного плинного світу детермінують зміну уявлень про релігійні (етнорелігійні) системи, які перероджуються на якісно новій основі в релігійно-цивілізаційні системи. Початок нового тисячоліття ознаменувався новим контуром нової релігійної моделі – цивілізаційної. На задній план суспільного буття поступово відходять національно-етнічні і культурні його складові. Під впливом цих процесів якісно перетворюються інтернаціоналізовані відтворювальні цикли релігійної складової, яка в нових умовах демонструє новий рівень своєї функціональності, зрощуючись з економікою і політикою. Відтак, світ знаходиться на порозі формування модифікованих організаційно-функціональних структур з чітко вираженою релігійною ознакою. За таких умов все помітнішою стає роль релігійного чинника в бутті етносів, народів і націй.

Всі ці зміни відбуваються на тлі глобальних трансформацій у сучасному світі, який стає все більше відкритим до взаємодій і взаємовпливів між різними його елементами, плюралістичним і мультикультурним, в якому вільно співіснують різні релігійні традиції. Водночас в ньому спостерігаються прояви дискримінації певних груп людей, які називаються меншинами. Все частіше меншини відчувають на собі політичний, культурний, економічний гніт, а то й геноцид. Саме тому етнорелігійні процеси все більше потребують правового регулювання.

У 1991 році на політичній карті світу з'явилася нова країна – Україна. Здійснилася одвічна мрія українського народу про свою самостійну незалежну державу. 28 червня 1996 року Верховна рада України від імені українського народу, «усвідомлюючи

відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями», прийняла основний закон держави – Конституцію України, яка визначила її як суверенну й незалежну, демократичну, соціальну і правову. Нарешті українці стали державною нацією, подолавши долею визначений історичний трагізм на цьому тернистому шляху державотворення. Сповнено трагічних нуртувань видалися для України особливо останні століття минулого тисячоліття. Її історія, культура та невід’ємна їх складова – релігія, піддавалися нищівним ревізіям і руйнаціям в імперіях (Австро-Угорській, Російській) та державі нового типу – Радянському Союзу.

Демократичний державний і суспільний курси свого розвитку, що обрала Україна, визначили її етнонаціональне та релігійне різно- і багатоманіття, де чільне місце посіли такі помітні у духовному житті суспільства явища як етнічні, національні і релігійні меншини, що відіграють неоднозначно важливу роль у формуванні нової системи ціннісних орієнтацій.

З проголошенням незалежності у 1991 році реалізувалося право українського народу на самовизначення, передбачене Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами. Відтак, Україна перейшла від формальної суверенності до реальної міжнародної правосуб’єктності та увійшла в складну систему світового політико-правового простору, окресленого глобалізаційним контуром.

Сформульована (визначена) зовнішньополітична доктрина Української держави спрямована на реалізацію, передусім, національних завдань, з одного боку, у міждержавних відносинах, з іншого – через участь в універсальних і регіональних міжнародних організаціях в інтересах українського народу – громадян України всіх національностей.

В Декларації про державний суверенітет України, яка була прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року визнається перевага загальнолюдських цінностей над класовими і пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права. Керуючись цим, 1 листопада 1991 року Верховна Рада України прийняла «Декларацію прав національностей України», в якій з поміж іншого закріплювалося, що «усім громадянам України кожної національності гарантується право сповідувати свою релігію, використовувати свою національну символіку, відзначати свої національні свята, брати участь у традиційних обрядах своїх народів». Невдовзі, 5 грудня 1991 року, Верховна Рада України приймає звернення «До парламентів і народів», в якому формулюється характер держави та визначаються засади міждержавних відносин України і, зокрема, зазначається, що «Українська держава гарантує всім народам, національним групам, громадянам, що проживають на її території, рівні політичні, громадянські, економічні, соціальні та культурні права, свободу релігійних переконань».

Оскільки згідно з Українським законодавством Церква відокремлена від держави, то етнорелігійні меншини не можуть безпосередньо впливати на характер відносин України з тією чи іншою державою. Але, як відомо, взаємодія держав здійснюється на двох рівнях: горизонтальному (суто міждержавні відносини) та вертикальному (через міжнародні організації, що їх створюють держави, як суб’єкти міжнародного права). Відтак можна говорити про опосередкований вплив етнорелігійних меншин на зміст і перебіг міждержавних відносин України. Причому цей вплив може мати (а подекуди й має) як конструктивний (позитивний), так і деструктивний (негативний) характер.

Прикметно, наприклад, що 2 грудня 1991 року першими державами, які визнали Україну як незалежну державу і встановили з нею дипломатичні відносини, були

Польща {поляки – національна і релігійна (католики) меншина в Україні} і Канада {українці – національна і релігійна (православні) меншина в Канаді}.

Як зауважувалося вище, в Україні Церква відокремлена від держави, проте українська держава підтримує дипломатичні відносини з державоподібним утворенням із спеціальним міжнародно-правовим статусом – Ватиканом (Святим Престолом), який є учасником багатосторонніх конвенцій. Це сприяє нормальному функціонуванню в Україні католицької релігійної меншини. Святий престол співпрацює з Україною в політико-дипломатичній, гуманітарній, науковій, інформаційній сферах.

Проте є низка проблем, які Ватикан порушував перед Україною, починаючи ще з часів понтифікату Івана Павла II. Серед них можна назвати наступні: «1) чітке визначення статусу юридичної особи для Католицької Церкви (Римо-Католицької та Української Греко-католицької Церков); 2) повернення культових споруд та інших церковних приміщень, які належали раніше Католицькій Церкві; 3) інкорпорація спеціальності богослов'я (теологія) у державну систему освіти; 4) можливість існування середніх загальноосвітніх католицьких шкіл та вищих богословських навчальних закладів, які б визнавалися державою; 5) укладання двосторонньої угоди про статус і умови діяльності Католицької Церкви в Україні (конкордату)» (*Козлов В.А. Дипломатія Святого Престолу в постбіполярній системі міжнародних відносин за часів понтифікату Івана Павла II. – Вінниця, 2008. – С. 118*). Але вирішення хоча б одного з цих питань на користь Святого Престолу, на наш погляд, суперечитиме і порушуватиме чинне законодавство, провокуватиме етнорелігійні меншини, або ж їх матірні держави, висувати подібні вимоги, незадоволення яких може спричинити суспільну дестабілізацію, підвищення рівня конфліктогенності соціального середовища, а то й призвести до відкритих внутрішньо-державних (ймовірно й міждержавних) конфліктів на релігійному і етнічному ґрунті, з одного боку, а з іншого – сприятиме клерикалізації української держави і суспільства.

Україна підтримує дипломатичні відносини і з іншими державами (Республіки Польща, Білорусь, Узбекистан, Угорщина, Румунія та ін.). З ними підписані угоди і договори про дружбу і співробітництво, в яких не залишилися поза увагою питання пов'язані з функціонуванням етнорелігійних спільнот. Так, наприклад, в статті 18 Договору між Україною та Республікою Узбекистан «Про дружбу і подальше поглиблення всебічного співробітництва» (1998р.) говориться, що «Високі Договірні Сторони сприяють особам української національності в Республіці Узбекистан та узбецької національності в Україні у збереженні та розвитку етнічної, мовної, культурної та релігійної самобутності, а також сприяють вирішенню проблем добровільного повернення депортованих осіб в Україну. З цією метою Високі Договірні Сторони укладають окремі угоди».

Угоди і договори України про дружбу і співробітництво з іншими державами є змістовно близькими і спрямовані на захист етнічної, культурної, мовної та релігійної ідентичності відповідної національної меншини. Разом з тим, незважаючи на це, в двохсторонніх відносинах України з деякими державами (наприклад, з Румунією, Угорщиною, Чехією, Словаччиною, Польщею) з боку останніх залишається ще багато претензійних проблемних питань, особливо територіального характеру. Відтак, етнорелігійні меншини, особливо в місцях їх компактного проживання, можуть стати та інколи й стають засобом, знаряддям і провідниками дестабілізаційних ситуацій в регіонах.

Звичайно, загальноосвітні процеси безпосередньо чи опосередковано позначаються на бутті етнорелігійних меншин в Україні та впливають на характер їх діяльності. З одного боку, внутрішня культурна, економічна, політична, релігійна, правова ситуація в державі й суспільстві детермінують специфіку функціонування, дій і взаємодій у

етнонаціональному просторі. Але, з іншого боку, й релігія може виконувати інтегруючу, націоконсолідуючу, націозберігаючу і націовідтворюючу функції. Проте виконання цих функцій на благо однієї нації може призвести до руйнування засад національного буття іншої.

Загалом в Україні спостерігалася стійка тенденція збільшення чисельності громад релігійно-національних меншин мусульман та іудеїв, розвивається релігійно-культурне життя інших національних меншин (Закарпатська реформатська церква, Німецька євангелічно-лютеранська церква, Вірменська апостольська церква та ін.). Мають свої релігійні організації корейці, караїми, кримчаки та представники інших народів, що проживають в Україні.

Відхід від обраної зовнішньополітичної доктрини та низький рівень правового забезпечення і навіть незначне обмеження релігійної свободи етнорелігійних меншин в свою чергу детермінують тенденцію до їх суспільної ізоляції, консервують їх духовно-культурне життя, відриваючи його від духовного і культурного поступу всього суспільства.

Україна знаходиться у південно-східній частині Європи, де перетинаються три геополітичні масиви: Євроатлантичний, Євразійський та Ісламський. Це –б унікальний цивілізаційний простір, що має свої переваги, але й створює великі проблеми. Проте проблеми, які викликані геополітичним розташуванням України та її внутрішнім етнорелігійним багатоманіттям поки залишаються здебільшого латентними чи мають локальний характер, але за певних умов можуть виявитися «міною сповільненої дії», вибух якої матиме серйозні наслідки для держави і суспільства в цілому.

Запобіжником цьому залишається світський характер Української держави та те, що її міждержавні відносини ґрунтуються на повазі прав і свобод людини, в тому числі світогляду, совісті, релігії і переконань, визнанні свободи особи сповідувати будь-яку релігію, наданні повної можливості фактичного користування правами і свободами етнорелігійних меншин, правом розпоряджатися своєю долею, забезпеченні можливостей етнорелігійним організаціям та їх представникам здійснювати в межах їх діяльності контакти і зустрічі та обмінюватися інформацією, сприятти поїздкам у свої матірні країни тощо.